

ใบความรู้ที่ ๒ เรื่อง “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ เรื่อง ภูมิปัญญาสร้างอาชีพ
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓ เรื่อง “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม(๒)”
รายวิชา การงานอาชีพ ๔ รหัสวิชา ง๒๒๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

ความหมายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

“มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทนการแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุสิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และ ในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙)

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จำแนกออกเป็น ๖ สาขา ได้แก่ (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา (๒) ศิลปะการแสดง (๓) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล (๔) ความรู้และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม และ (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๑. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณคดีหรือศิลปะอันเป็นผลงานที่เกิดจากการคิดและจินตนาการ แล้วนำมาเรียบเรียง บอกเล่า บันทึก ขับร้อง หรือสื่อออกมาด้วยกลวิธีต่าง ๆ โดยทั่วไปแล้ว วรรณกรรมมี ๒ ประเภท คือ (๑) วรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นวรรณกรรมที่บันทึกด้วยตัวหนังสือ และ (๒) วรรณกรรม มุขปาฐะเป็นวรรณกรรมที่เล่าด้วยปาก ไม่ได้มีการจดบันทึก ฉะนั้นวรรณกรรม จึงมีความหมายครอบคลุมถึงนิทาน ตำนานเรื่องเล่า เรื่องสั้น นวนิยายประวัติ บทเพลง คำคม เป็นต้น สำหรับวรรณกรรมของไทยนั้นมีทั้งประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรอง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย มีทั้งวรรณกรรมในราชสำนัก และวรรณกรรมพื้นบ้าน อาทิ ศิลปินไทยหลักที่ ๑ อิเหนา รามเกียรติ์ พระปฐมสมโพธิกถา สุภาจิตพระร่วง พระอภัยมณี ลิลิตยวนพ่าย ตำนานพระพุทธสิหิงค์ ตำนานดาวลูกไก่ นิทานก้องข้าวน้อยฆ่าแม่ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นวรรณกรรมไทยที่ทรงคุณค่าทั้งสิ้น

ภาษา หมายถึงเครื่องมือที่มนุษย์ใช้สื่อสารในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งวัจนภาษา (ภาษาที่ใช้ถ้อยคำ) และอวัจนภาษา (ภาษาที่ไม่ใช้ถ้อยคำ) สำหรับประเทศไทยมีภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ สามารถแบ่งประเภทได้ ดังนี้

“ภาษาไทย” หมายถึง ภาษาราชการที่ใช้ในประเทศไทย

“ภาษาไทยถิ่น” หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารตามท้องถิ่นต่าง ๆ สามารถสื่อความหมาย และสร้างความเข้าใจกันในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยแต่ละท้องถิ่นอาจพูดแตกต่างกันไปทั้งในด้านเสียงและคำ ได้แก่ ภาษาไทยภาคเหนือ ภาษาไทยภาคอีสาน ภาษาไทยภาคกลาง และภาษาไทยภาคใต้

“ภาษากลุ่มชาติพันธุ์” หมายถึง ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้แก่ กลุ่มภาษาตระกูลไท กลุ่มภาษาตระกูลจีน-ทิเบต และกลุ่มภาษาม้ง-เมี่ยน

นอกจากนี้ ในภาษาไทยยังมีระดับของคำหรือศักดิ์ของคำที่ใช้เฉพาะแก่บุคคล กาลเทศะ อันเป็นเอกลักษณ์ทางภาษาไทย เช่น มีการใช้คำราชาศัพท์ซึ่งกำหนดขึ้นไว้ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ หรือระดับของการเรียกบุคคลแบบเครือญาติ พี่น้อง ลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันเลย

๒. ศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงละคร เต้น รำ และดนตรีที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน และ/หรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงต่อหน้าผู้ชมและมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิง หรือเป็นการแสดงที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ จินนาไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งเป็นได้ทั้งแบบดั้งเดิม หรือประยุกต์ ได้แก่ การละคร การดนตรี และการแสดงพื้นบ้าน ศิลปะการแสดงแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

“ประเภทดนตรีและเพลงร้อง” หมายถึง เสียงที่เกิดจากเครื่องดนตรี และการขับร้อง ที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง ทำให้รู้สึกเพลิดเพลินหรือ เกิดอารมณ์ต่าง ๆ โดยมีบทบาทหน้าที่เพื่อบรรเลงขับกล่อม ให้ความบันเทิง ประกอบการแสดงและประกอบพิธีกรรม ส่วนดนตรีแบ่งออกเป็น ดนตรีในการแสดง และดนตรีในพิธีกรรม เช่น การตีตีพณ เป่าแคน ตีระนาด เป่าขลุ่ย สีซอ และการร้องเพลงกล่อมเด็ก

“ประเภทนาฏศิลป์และการละคร” หมายถึง การแสดงออกทางร่างกาย ท่วงท่า การเคลื่อนไหว ท่าเต้น ท่ารำ การเชิด การพากย์ การใช้เสียง การขับร้อง การใช้บท การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ความรู้สึก อาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือไม่ก็ได้ การแสดงแบ่งออกเป็นการแสดงในพิธีกรรม การแสดงที่เป็นเรื่องราวและไม่เป็นเรื่องราว เช่น ละครใน ลิเก โขน ลำตัด หมอลำ มโนราห์ ร่องเง็ง ฟ้อนรำ เป็นต้น

๓. แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ ในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมา บนหนทางมงคลวิถี จนนำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยแบ่งได้ดังนี้

มารยาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่ตีสองต่อผู้อื่น เช่น การพูด การไหว้ การกราบ การเดิน การนั่ง การหมอบ มารยาทบนโต๊ะอาหาร เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ และการกระทำกิจกรรม ที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในวิถีชีวิตและสังคมของชุมชนนั้น ๆ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต และประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

- ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา

- ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ แห่เทียนพรรษา ฝีตาโขน สารทเดือนสิบ ชักพระ บุญพระเวสเทศนมมหาชาติ

- ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เช่น ตัดผมไฟ โคนจุก งานศพ งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ สืบชะตา การบวชนาค บังสุกุล บายศรีสู่ขวัญ ผูกเสี่ยว

- ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีไหว้ครู ทำขวัญข้าว แห่นางแมวขอฝน บุญบั้งไฟ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

๔. ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อแนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ สามารถแบ่งได้ดังนี้

- **อาหารและโภชนาการ** หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์บริโภค รวมทั้งวิธีการปรุงอาหาร วิธีการบริโภค และคุณค่าทางโภชนาการ เช่น คนไทยในภาคอีสาน อาหารหลักของคนอีสานคือ ข้าว โดยเฉพาะกลุ่มอีสานที่พูดภาษาลาว ผู้ไท ที่นิยมบริโภคข้าวเหนียว เป็นต้น

- **การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน**

“การแพทย์แผนไทย” หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค การส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์และ/หรือ สัตว์ ด้วยภูมิปัญญา การแพทย์แผนไทย

“การแพทย์พื้นบ้าน” หมายถึง การดูแลสุขภาพตนเองในชุมชนแบบดั้งเดิม โดยอาศัย ความเชื่อ พิธีกรรม และทรัพยากรที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นจนกลายเป็น ส่วนหนึ่งของชีวิต

• โหราศาสตร์และดาราศาสตร์

“โหราศาสตร์” หมายถึง ความรู้ในการทำนายโชคชะตา ทำนายอนาคตของบุคคล และบ้านเมือง โดยอาศัยตำแหน่งของดวงดาวในวันเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ

“ดาราศาสตร์” หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับการสังเกต การอธิบายธรรมชาติของดวงดาว และท้องฟ้า เช่น การเกิดสุริยุปราคา การพยากรณ์อากาศ

• **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ** หมายถึง ความรู้การจัดการระบบนิเวศ เพื่อการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

• **ชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน** หมายถึง ความรู้และความเชื่อในการเลือกที่อยู่อาศัย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

๕. งานช่างฝีมือดั้งเดิม

งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แล้วพัฒนาเป็นความชำนาญเฉพาะบุคคล จนเกิดเป็นงานช่างฝีมือที่มีคุณภาพ และมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น เช่น การทอผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย การทำเครื่องจักสานจากหวายหรือกระจูด การทำเครื่องเงินและเครื่องทองเหลือง เครื่องปั้นดินเผา เครื่องหนัง งานแกะสลักไม้ เป็นต้น

๖. การเล่นพื้นบ้านกีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว หมายถึง การเล่นเกมกีฬาและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทย และมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

“การเล่นพื้นบ้าน” หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกายที่ทำด้วยความสมัครใจ ตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ โดยไม่มีกฎกติกาที่แน่นอน แต่เป็นการตกลงในกลุ่มผู้เล่นในบางครั้ง เช่น หมากเก็บ มอญซ่อนผ้า ม้าก้านกล้วย โพงพาง รีรีข้าวสาร ซ่อนหาหรือโป้งแปะ

“กีฬาพื้นบ้าน” หมายถึง การแข่งขันทักษะทางกายที่ต้องใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหว มีลักษณะของการแข่งขัน ที่มุ่งหวังผลแพ้ชนะโดยมีกฎกติกาที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น เช่น วิ่งวัว วิ่งควาย ตีจับ ตะกร้อลอดห่วง แย่ล้งรู ว้าวไทย หมากกรุก

“ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว” หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา เช่น กระบี่กระบอง มวยไทย

แหล่งอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๙). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ :

รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗).

